

Azra Šabović¹

IZAZOVI U KONSOLIDACIJI FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA ZA PREDUZEĆA KOJA POSLUJU NA PROSTORU CRNE GORE, SRBIJE, HRVATSKE I BOSNE I HERCEGOVINE

UVOD

Konsolidovani finansijski izvještaji daju pregled finansijskog položaja i uspješnosti poslovanja preduzeća koja djeluju u vidu grupe, odnosno ekonomske cjeline. Cilj izvještavanja odnosi se na kontrolu upravljanja matičnog preduzeća nad zavisnim preduzećima. Dinamični tržišni procesi ukazuju na nedostatke primjene konsolidovanja, kao i izazove budućeg razvoja računovodstvene oblasti, a što se odražava na kvalitet finansijskih izvještaja. U pripremi ovog rada sprovedeno je istraživanje radi prikupljanja informacija o praktičnim problemima finansijskog izvještavanja za grupu preduzeća koja posluju na prostoru Crna Gore, Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je koncipirano tako da se praksa konsolidovanja razmatra putem posmatranja zemalja regiona na osnovu literature iz oblasti finansijskog izvještavanja i konsolidovanja izvještaja. Cilj istraživanja je identifikovanje problema koji se javljaju u praksi i razmatranje tih problema sa stanovišta mogućnosti njihovog rješavanja.

Anketiranje je sprovedeno putem Google ankete u četiri države: Crna Gora, Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina, početkom 2022. godine. Uzorak istraživanja sastojao se od 53 preduzeća i reprezentativan je u pogledu strukture i primjene konsolidovanja. Države primjenjuju relativno istu regulativu na nacionalnim nivoima, čime se razmjenjuju iskustva na prostoru Balkana. Oblast poslovanja preduzeća obuhvata trgovinu, građevinarstvo i najveće učešće u ostalim

NAUČNI RAD

UDK: 657.6

658.14/.17(497.16)

658.14/.17(497.11)

658.14/.17(497.5)

658.14/.17(497.6)

DOI: 10.56362/Rev2299051S

REZIME

Ovaj rad rezultat je istraživanja praktičnih problema finansijskog izvještavanja za grupu preduzeća koja posluju na prostoru Crne Gore, Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja razmotrene su mogućnosti za unapređenje ovog specifičnog tipa izvještavanja.

Ključne reči: konsolidovano finansijsko izvještavanje; edukacija računovođa; harmonizacija finansijskog izvještavanja; poreska konsolidacija; transferne cene; informaciona podrška finansijskom izvještavanju.

¹ Magistar Azra Šabović Univerzitet Donja Gorica, Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis, e-mail: azra.sabovic2@udg.edu.me

djelatnostima poslovanja. Sva preduzeća u uzorku ispitivanja su u privatnom vlasništvu.

Anketa je bila anonimna i navedeno je da služi u svrhe istraživanja magistarskog rada na temu „Problemi finansijskog izvještavanja za grupu povezanih preduzeća“. Anketom su obuhvaćena sledeća pitanja: (1) U skladu sa Zakonom o računovodstvu, kako se klasifikuje Vaše pravno lice? (mikro, malo, srednje, veliko); (2) Koja je oblast poslovanja pravnog lica? (bankarski sektor, turizam, telekomunikacije, trgovina, građevinarstvo, ostalo); (3) U čijem je vlasništvu Vaše pravno lice? (privatnom, državnom); (4) Da li je Vaš entitet obveznik sastavljanja konsolidovanih finansijskih izvještaja? (da, ne); (5) Da li je Vaš entitet sastavljao konsolidovane finansijske izvještaje u prethodnoj godini? (da, ne); (6) Prema Vašem mišljenju, da li se konsolidacija u pogledu finansijskog izvještavanja dovoljno primjenjuje u Vašoj zemlji? (da, ne, nisam upoznat/a); (7) Da li smatrate da je u konsolidaciju neophodno uključiti i entitete koji nisu obavezni (ali su zbirno značajni)? (da, ne); (8) Šta smatrate najvećim problemom konsolidovanja finansijskih izvještaja? (opisni odgovor); (9) Koji metod konsolidacije ste primijenili/primjenjujete? (metod potpunog konsolidovanja, metod udjela); (10) Da li ste primijenili iste računovodstvene politike i načela prilikom sastavljanja izvještaja, u slučaju potrebnih usaglašavanja? (da, ne); (11) Da li je Vaš entitet poslovao na teritoriji druge države, za koju važe drugačije bilansne šeme i zakonski okviri? (da, ne); (12) Da li je Vaš entitet obveznik revizije konsolidovanih finansijskih izvještaja? (da, ne); (13) Prema Vašem mišljenju, da li je moguća revizija konsolidovanih finansijskih izvještaja bez revizije pojedinačnih finansijskih iskaza? (da, ne); (14) Prema Vašem mišljenju, da li su asimetrične informacije izraženije u konsolidaciji nego u uobičajenim okolnostima? (da, ne); (15) Da li Vaš entitet koristi mogućnost poreske konsolidacije? (da, ne); (16) Šta biste promijenili u regulatornom okviru finansijskog izvještavanja za grupu povezanih preduzeća na međunarodnom ili lokalnom nivou? (opisni odgovor).

Da li su asimetrične informacije izraženije u konsolidaciji nego u uobičajenim okolnostima?

Osim anketiranja, intervjuisanjem su izvedeni zaključci o preprekama primjene konsolidovanja, a koje su prepoznate praktičnim iskustvom. Razgovor je obavljen sa eminentnim stručnjacima iz oblasti računovodstva i revizije u Crnoj Gori. Literatura i praktično istraživanje (anketa i intervjuisanje) daju dobru informacionu osnovu za donošenje zaključaka o odstupanju metodoloških zahtjeva u oblasti konsolidovanja.

REZULTATI I DISKUSIJA

Pored podataka iz finansijskih izvještaja, konsolidovanje se zasniva i na rezultatima dobijenim sprovođenjem postupaka u vidu dodatnih radnih papira i tabela za konsolidovanje, kako bi se predstavile samo transakcije sa trećim stranama. Usljed nedostatka praktičnih iskustava, uz nepostojanje odgovarajućih opšte prihvatljivih alata u konsolidovanju, pri sastavljanju konsolidovanih izvještaja prepoznaju se određene smetnje u primjeni, a koje značajno usporavaju i otežavaju cjelokupan proces. Problemi koji su prepoznati odnose se na: neadekvatnu regulativu, nedovoljnu edukaciju, nekvalitetnu informacionu osnovu, transferne cijene, nestabilnost tržišta, neadekvatnu poresku konsolidaciju, analizu konsolidovanih izvještaja i reviziju konsolidovanih izvještaja.

Neadekvatna regulativa

Države regulišu nacionalnu oblast finansijskog izvještavanja shodno unutrašnjim uređenjima i ciljevima, usljed čega može doći do odstupanja od MSFI i MRS, a što može usporiti proces harmonizacije izvještaja. Problem koji se ističe kao značajan jeste česta izmjena regulative čija se primjena zahtijeva u veoma kratkom roku. Novine u oblastima poslovanja preduzeća (trenutno: bitkoin i faktoring) u početnim fazama nemaju adekvatnu regulativu na međunarodnom ili nacionalnom nivou, usljed čega može doći do slobodnog prostora za realizovanje kreativnog računovodstva. Značaj i važnost pojmovnog određenja faktoringa u zakonskom okviru računovodstva su prepoznale države članice Evropske unije: Hrvatska i Slovenija, dok se u nacionalnom zakonodavstvu ostalih zemalja Balkana (Crne Gore, Srbije, Sjeverne Makedonije i Bosne i Hercegovine) pomenuti pojam ne ističe. Problem regulative zemalja Balkana odnosi se na sastavljanje i dostavljanje finansijskih izvještaja, shodno veličini preduzeća. Mikro i mala preduzeća su obavezna da dostave nadležnoj instituciji Izvještaj o finansijskoj poziciji i Izvještaj o ukupnom rezultatu, dok Izvještaj o promjenama na kapitalu i Izvještaj o novčanim tokovima nisu predmet obaveznosti. Slabost se ogleda pri konsolidaciji, kada je potrebno izvršiti konsolidovanje novčanih tokova i promjena na kapitalu, koji nisu objavljeni i kontrolisani od strane nadležnih institucija.

Bosna i Hercegovina, shodno unutrašnjem uređenju države sastavljenom od tri entiteta, prepoznaje problem integrisanosti podataka koji nisu uporedivi, kao ni regulisani

Novine u oblastima poslovanja preduzeća (trenutno: bitkoin i faktoring) u početnim fazama nemaju adekvatnu regulativu na međunarodnom ili nacionalnom nivou, što stvara uslove za realizovanje kreativnog računovodstva.

na isti način. Prema podacima iz članka autorke Kaplan, rezultati istraživanja od strane Svjetske banke iz 2009. godine ukazuju na problem harmonizacije izvještaja u BiH sa MSFI: nedostatak konsolidovanog izvještavanja ili izvještavanja po segmentima, nepostojanje novčanih tokova, nedostatak napomena, nedefinisanje transakcija sa povezanim licima i drugo (2). Nedostatak se odnosi i na dostupnost izvještaja koji u uzorku istraživanja nisu javno dostupni, već predstavljaju interna dokumenta preduzeća. Ovim se izvještaji nalaze van okvira regulative državnih organa, čime nastaje dodatan problem kada nerevidirani izvještaji predstavljaju osnovu za konsolidovanje, ili pri donošenju poslovnih odluka. Slabost se prepoznaje pri sastavljanju izvještaja u poreske svrhe koji odstupaju od MSFI i gde se dominantno primjenjuju nacionalni oblici poreskog uređenja. Problem predstavlja situacija kada se grupa sastoji od članica u različitim državama, pa je konsolidovani iznos poreza na dobit teško utvrditi prostim sabiranjem, usljed različitih stopa koje se primjenjuju i metodologije obračuna. Različita nacionalna uređenja ometaju primjenu konsolidacije, usljed čega se može stvoriti pogrešna slika poslovanja preduzeća u grupi, a čiji podaci nisu međusobno uporedivi.

Neadekvatnost regulative u Crnoj Gori prepoznaje se dominantno u informatičkoj primjeni dostavljanja finansijskih izvještaja nadležnim državnim institucijama. Slabosti se odnose na činjenicu da svaki podnosilac izvještaja može opozvati dokument sa portala, ispraviti ga i ponovo postaviti. Razlozi promjena nisu definisani unaprijed, usljed čega preduzeća koriste radnje putem izmjena kada žele dobiti kredit od banke, poslovati sa investitorima i slično. Poređenjem zvaničnih podataka preduzeća koja dostavljaju izvještaje sa ukupnim brojem onih koji posluju na teritoriji Crne Gore, utvrđuje se da postoji značajan broj privrednih subjekata koji ne dostavljaju potrebne finansijske izvještaje, već se nalaze van sistema evidencije i kontrole, a što se negativno odražava i na nacionalnu statistiku. Nedovoljnost regulative odnosi se i na informatičku nedosljednost u uslovima globalizacije putem ručnog unosa konsolidovanja, koje nije podržano informatičkim sistemima ili su oni slabo razvijeni.

Nedovoljna edukacija

Primarni problem konsolidovanja koji se prepoznaje u stručnoj literaturi, kao i pri istraživanju, jeste neadekvatna edukacija računovođa, tj. nedovoljna kompetentnost. Slabost u pogledu obučenosti lica koja obavljaju proces

konsolidovanja prepoznaje se u svim zemljama regiona koje su obuhvaćene istraživanjem. Da edukacija predstavlja značajan problem, pokazuje istraživanje koje je sprovedeno u Republici Sjevernoj Makedoniji, na uzorku od 150 menadžera iz različitih oblasti na temu harmonizacije izvještavanja (1). Nedovoljna edukacija se prepoznaje u činjenici da više od polovine ispitanih (66%) nije upoznato sa primjenom MSFI. Nepoznavanje osnovnog jezika izvještavanja, kakav je MSFI i MRS, predstavlja bazični problem za sve ostale slabosti u procesu konsolidovanja. Računovodstvena oblast je podložna čestim promjenama, usljed čega je potrebno posjedovati određene vještine profesionalca u vidu tehničkih kompetencija, profesionalnih vještina, poznavanja etike i drugog. Uzimajući u obzir podatak iz istraživanja sprovedenog u Makedoniji, da 80% ispitanih ne koristi informacije iz izvještaja za donošenje ekonomskih odluka, osim nedovoljne edukacije uočava se i problem neadekvatne primjene izvještaja u poslovnom odlučivanju. Postavlja se pitanje: Šta čini informacionu osnovu za donošenje odluka, ako to nisu sastavljeni i objavljeni izvještaji od strane računovođa, odnosno da li se izvještaji sastavljaju samo radi zadovoljenja zakonske forme?

Neadekvatno teorijsko znanje stvara poteškoće na nekoliko nivoa praktične primjene. Problem se prepoznaje u slabijoj primjeni u praksi, s obzirom na manje zastupljenu strukturu grupe povezanih preduzeća u privredi zemalja, kao i usljed činjenice da rijetki imaju poslovnog iskustva sa konsolidovanjem. Problem su prepoznala i preduzeća koja su obuhvaćena istraživanjem putem ankete, gdje su ispitanici naveli nedovoljno poznavanje oblasti konsolidovanja, neobučenost osoblja, kao i slabu primjenu u praksi, usljed čega lica koja sastavljaju izvještaje nisu u prilici da steknu neophodne vještine i tehnike konsolidovanja. Zaključuje se da su računovođe manje zainteresovane za ovu oblast, pa konsolidacija zauzima veoma uzak opseg interesovanja pojedinaca koji sastavljaju izvještaje. Ispitanici iz Hrvatske ističu potrebu za dodatnom edukacijom radi usklađivanja sa praksom EU. Time se opseg potrebne edukacije pored nacionalnog nivoa proširuje i na šire oblasti, za šta su potrebna nova znanja, razumijevanja i vještine. Računovođe na nacionalnim nivoima savladavaju znanja i vještine koje treba harmonizovati sa međunarodnim oblicima regulative, među kojima su i MSFI za malu grupu preduzeća koji predstavljaju dodatan oblik uređenja standarda shodno veličini preduzeća. Rješenje problema ogleda se u obrazovanju primarnim putem (formalno obrazovanje), a kasnije dodatnim stalnim usavršavanjem u vidu kontinuirane edukacije: seminari, vebinari, kursevi profesionalnih zvanja i drugo.

Ispitanici iz Hrvatske ističu potrebu za dodatnom edukacijom radi usklađivanja sa praksom EU.

Nekvalitetna informaciona osnova

Kvalitet izvještavanja zasniva se na potpunosti informacija, uz efekte neutralnosti, objektivnosti i drugih komponenta koje iskazuju realnu sliku poslovanja preduzeća u grupi. Slabosti kvaliteta ogledaju se u neuporedivosti podataka, nerazumljivosti, neblagovremenosti i ostalom. Proces konsolidovanja dodatno se komplikuje jer pojedinačni izvještaji predstavljaju bazu, usljed čega se sve slabosti na pojedinačnoj osnovi reflektuju i na kvalitet informacione osnove konsolidacije. Neintegrisanost podataka predstavlja slabu informatičku podlogu, čiji neuređen sistem vođenja poslovnih knjiga predstavlja neadekvatan način pribavljanja informacija za konsolidaciju. Zastarjele metode prikupljanja podataka i nefleksibilno izvještavanje ometaju proces efikasnog konsolidovanja. Ispitanici prepoznaju nekvalitetne informacione osnove kao dominantan problem, tj. kao

Konsolidovanjem podataka gube se određene informacije koje se prepoznaju kao značajne pri donošenju odluka na nivou pojedinačnog entiteta.

problem koji im je u praksi onemogućio efektivnu primjenu konsolidovanja. Slabost se ogleda u pribavljanju kvalitetnih informacija primjenom različitih računovodstvenih politika, neadekvatnom isključivanju dužničko-povjerilačkih odnosa, kao i poreskog konsolidovanja. Svođenje različitih računovodstvenih politika u pojedinačnim izvještajima zavisnih preduzeća na istu računovodstvenu politiku matičnog preduzeća, nije moguće sprovesti uvijek na željeni nivo za potrebe konsolidovanja. Konsolidovanjem podataka gube se određene informacije koje su na raspolaganju korisnicima, a koje se prepoznaju kao značajne pri donošenju odluka. Ispitanici problem naročito ističu pri vrednovanju amortizacije ili obezvređenja potraživanja, u situaciji kada grupacija posluje u nekoliko različitih država, gdje se primjenjuju različiti standardi. Paralelno knjigovodstvo čini situaciju manje zahtjevnom i lakšom za sprovođenje potrebnih aktivnosti, kako bi konsolidacija bila potpuna i odražavala realnost. Međutim, neuporedivost određenih konta i nemogućnost prilagođavanja potrebama čine da proces konsolidovanja oduzima značajno vreme, uz brojne komplikacije koje se ostvaruju. Neefikasno isključivanje međusobnih transakcija predstavlja konsolidovanje kao proces prostog zbrajanja bilansnih pozicija, čiji se krajnji saldo vještački uvećava.

Ispitanici kao slabu informacionu osnovu za pribavljanje kvalitetnih informacija navode i različit tretman vrednovanja goodwill-a. Shodno navedenom, u grupi jedna članica vrši amortizaciju goodwill-a, koja po standardima međunarodne regulative nije prihvatljiva, dok druga članica testira goodwill jednom godišnje, usljed čega može nastati

obezvređenje. Za istu poziciju goodwill-a preduzeća različito tretiraju rashode koji nastaju po tom osnovu: jedni evidentiraju trošak amortizacije, dok drugi prikazuju rashode po osnovu obezvrjeđenja. Osim toga, različit tretman vrednovanja određenih pozicija zahtijeva posebna prosuđivanja od strane računovođa, kako bi konsolidovani iznosi označavali potreban krug obuhvata.

Slabost u pogledu kvaliteta informacija odnosi se i na nedovoljno efikasne računovodstvene softvere. U poslovnoj praksi Crne Gore i dalje postoji značajan broj preduzeća koja pripremne radnje konsolidovanja unose ručno putem Microsoft paketa: Excel ili Word tabela, čime se efekat mogućih grešaka procjenjuje na viši nivo u odnosu na automatizovani softverski sistem. To znači da na pomenutom prostoru u praktičnoj primjeni još uvijek ne postoje efikasna softverska rješenja koja bi omogućila lakšu pripremu izvještavanja, putem potrebnih isključivanja međusobnih odnosa i drugih pripremnih radnji.

Transferne cijene

U modernom poslovnom okruženju, identifikovanje i kontrola transfernih cijena predstavlja globalni problem za grupu povezanih preduzeća, kao i za nacionalnu poresku administraciju. Značaj i važnost transfernih cijena ističe se činjenicom da one predstavljaju dvije trećine svih transakcija u velikim preduzećima. Multinacionalna preduzeća koriste transferne cijene kao instrument usmjeravanja konsolidovane dobiti u područja nižeg poreskog opterećenja, što rezultira smanjenjem ukupnih poreskih obaveza. Disproporcija se odnosi na ekonomsku aktivnost koju pojedina povezana preduzeća sprovode i na njene finansijsko-računovodstvene učinke i oporezivanja. Neobjektivno oporezivanje uslovalo je definisanje transfernih cijena na međunarodnom nivou u vidu OECD smjernica, koje se temelje na definisanju prihvatljivih metoda i postupaka primjenom načela nezavisnosti. Utvrđivanjem efekata transfernih cijena trebalo bi onemogućiti preduzećima u grupi da u međusobnim transakcijama vrše transfer resursa i prihoda među članicama grupacije. Neadekvatnom primjenom, grupa može kreirati poslovni rezultat izvan tržišnih rezultata svake od članica, a time kreirati i iznos obaveza po osnovu poreza na dobit. Primjena metoda obračuna cijena „van dohvata ruke“ treba da bude eliminisana ili minimizirana na najmanju moguću mjeru.

Multinacionalna preduzeća koriste transferne cijene kao instrument usmjeravanja konsolidovane dobiti u područja nižeg poreskog opterećenja, što rezultira smanjenjem ukupnih poreskih obaveza.

Poseban slučaj neadekvatne regulative transfernih cijena na prostorima Balkana jeste država Crna Gora, koja još uvijek nema usvojen pravilnik koji bi pratio smjernice OECD-a, već samo definisane pojmove nacionalnim zakonodavstvom. Time se javlja potreba regulisanja oblasti transfernih cijena, usljed činjenice da se trenutno ne evidentiraju korekcije prihoda i rashoda po osnovu tržišnih cijena u poreskoj prijavi.

Nestabilnost tržišta

Tržišne nestabilnosti (inflacija, hiperinflacija i dr.) karakterišu neuobičajeni uslovi poslovanja, smanjenje povjerenja u monetarne aktivnosti i pronalazak alternativnih načina funkcionisanja u ekonomskom smislu, što je uslovljeno i smanjenjem povjerenja u finansijsko izvještavanje. Poremećaji tržišne stabilnosti stvaraju poteškoće pri sastavljanju konsolidovanih izvještaja, čime se u krajnjem gubi na potrebnom kvalitetu. Kategorije koje su naročito osjetljive na promjene cijena su: prihodi, rashodi, sredstva, obaveze i dr. Dakle, na primjer, matično preduzeće iz stabilnog područja posjeduje zavisno preduzeće u nestabilnijim uslovima privređivanja, čiju proizvodnju karakteriše isti broj jedinica gotovih proizvoda u zemljama članicama. Usljed porasta opšteg nivoa cijena, konsolidovani iznosi se vremenom značajno mijenjaju, dok pojedinačni iznosi bilježe drugačije promjene. Pozicija prihoda u pojedinačnom izvještaju zavisnog preduzeća ima naglašen trend porasta, usljed konstantnog rasta cijena, dok pojedinačni izvještaj matičnog preduzeća ne bilježi značajne promjene. Grafički predstavljeno, prihodi matičnog preduzeća predstavljeni su ravnom linijom, dok su prihodi zavisnog preduzeća rastućeg karaktera. Ukoliko se pretpostavi da nije bilo međusobnih odnosa među članicama grupe, u konsolidovanom izvještaju prihodi će imati rastući karakter. Primarni problem koji se odnosi na nestabilnost tržišta konsolidovanjem stvara drugačiju sliku poslovanja grupe, pa korisnici vjeruju da je došlo do porasta obima prodaje. Osim što utiču na korisnike izvještaja, tržišne nestabilnosti utiču na proces konsolidovanja, za šta su potrebna posebna prosuđivanja i izvještavanja u stabilnoj, čvrstoj valuti.

Analiziranje i planiranje poslovnih aktivnosti podrazumijeva predviđanja pojedinaca o budućim trendovima kretanja na tržištu. Takav primjer jesu nepredviđene okolnosti nakon predaje finansijskih izvještaja nadležnim organima, a koje značajno mijenjaju strukturu poslovanja grupe.

Usljed porasta opšteg nivoa cijena, konsolidovani iznosi se vreme nom značajno mijenjaju, dok pojedinačni iznosi bilježe drugačije promjene.

Poslovna godina u pojedinim zemljama se završava 30. septembra, a izvještaji se dostavljaju do 31. decembra. Tri mjeseca nakon predaje izvještaja, situacija u zemljama članicama grupe se značajno komplikuje, npr. usljed rata, zbog čega matično preduzeće nije u mogućnosti da ostvaruje kontrolu. Regulatornim okvirom ne propisuje se obaveza matičnog preduzeća da o tim događajima izvjesti regulatorne organe i sastavi nove, korigovane izvještaje. Shodno tome, grupu može činiti jedanaest zavisnih preduzeća: deset preduzeća iz zemalja stabilnih tržišnih okolnosti i jedno preduzeće iz ratom zahvaćenog područja, koje u strukturi zavisnih komponenti zauzima 90% učešća. Čitanjem finansijskih izvještaja korisnici neće dobiti sve potrebne informacije, uzimajući u obzir da konsolidovani iznosi predstavljaju podatke o grupi, dok se u napomenama novode struktura grupe i ostali detaljniji podaci.

Po slova godina u pojedinim zemljama se završava 30. septembra, a izvještaji se dostavljaju do 31. decembra.

Neadekvatna poreska konsolidacija

Konsolidovanje poreskih obaveza podrazumijeva objedinjavanje rezultata poslovanja svih članica grupe u formi jednog rezultata. Poresku konsolidaciju karakteriše dobrovoljnost, odnosno pravo preduzeća u grupi da umanje poreske obaveze. Zbrajanjem poreskih obaveza iz pojedinačnih izvještaja, kao i ostvarenog poslovnog rezultata, nastaju različite kombinacije u pogledu predstavljenih podataka. S tim u vezi, obaveze na dobit grupe mogu imati značajan iznos, dok poslovni rezultat grupe prikazuje gubitke. (Primjer: Grupa se sastoji od deset preduzeća, devet ostvaruje dobitak od po 100.000 – ukupno 900.000, dok jedno preduzeće ima gubitak poslovanja od 1.500.000. Konsolidovanjem podataka prikazuje se gubitak kao efekat neto razlika u iznosu od 600.000, dok se na drugoj strani evidentiraju obaveze za porez, npr. od 90.000.) Sa stanovišta regulatornog okvira, konsolidovani poreski iznosi su usaglašeni sa nacionalnim zakonodavstvom, ali se negativno odražavaju na korisnike kojima će odnos poreskih obaveza i poslovnog rezultata u grupi (gubitka poslovanja) biti zbunjujući. Slabost regulative se prepoznaje i u okolnostima da poreska konsolidacija nije predviđena kao obavezna, već se odobrava po zahtjevu matičnog preduzeća. Nedostatak jednom odobrene poreske grupe odnosi se na činjenicu da mora ostati u istoj strukturi određeni broj godina (npr. pet godina), bez obzira na to da li će ostati u grupi za konsolidovanje izvještaja. (Primjer: Članica grupe sa ekonomskog stanovišta napušta grupu, ali i dalje ostaje u poreskoj grupi konsolidovanja. Time će se u

poreskoj konsolidovanoj prijavi obuhvatiti obaveze za poreze i članica koja nisu ekonomski konsolidovane, odnosno koje ne učestvuje u strukturi poslovnog rezultata u konsolidovanom izvještaju.)

Poreske obaveze u konsolidovanim izvještajima prikazuju se kao zbir prebijenog salda iz pojedinih država i bruto iznosa iz drugih država.

Poreska konsolidacija u pojedinim zemljama još uvijek nije adekvatno praktično primjenljiva, zbog čega nastaje potreba za regulisanjem ove oblasti. Rezultati istraživanja sprovedene ankete navode na činjenicu da su preduzeća iz Hrvatske istakla podatak da im konsolidovanje na poreskoj osnovi nije omogućeno. Problem se prepoznaje kao nedostatak procesa konsolidovanja u dijelu poreskih obaveza na poslovni rezultat, zato što se poreske obaveze u konsolidovanim izvještajima prikazuju kao zbir prebijenog salda iz pojedinih država i bruto iznosa iz drugih država. Time se efekat uporedivosti dovodi u pitanje. Osim Hrvatske, Republika Srpska u Bosni i Hercegovini takođe nije regulisala konsolidovanje poreskih obaveza, zbog čega neregulisanje oblasti usporavaju ekonomske procese u zemlji. Slabost poreske konsolidacije države Bosne i Hercegovine odnosi se na različito definisane oblike regulative u tri entiteta, za šta postoje i drugačija pravila primjene. Poređenjem, Federacija Bosne i Hercegovine određuje minimalni nivo učešća od 50% kapitala u drugom preduzeću, dok Brčko distrikt zahtijeva veći prag učešća, od 80% kapitala. Nedostatak regulative odnosi se na Brčko distrikt, u kojem nije unaprijed definisan period obuhvata poreskog konsolidovanja, a čiji se period uobičajeno odnosi na minimum pet godina, uz uslov da su preduzeća rezidenti posmatrane države. Problem nastaje u situaciji kada grupa ostvaruje sve uslove potrebne za poresko konsolidovanje države Bosne i Hercegovine, ali kada posluje u sva tri entiteta, pri čemu nastaje poteškoća primjene poreskog konsolidovanja zasnovanog na lokalnim nivoima.

Analiza konsolidovanih izvještaja

Podaci u izvještajima ne odražavaju uvijek informacione potrebe zainteresovanih strana. S tim u vezi, stavka poslovnog rezultata u konsolidovanom izvještaju može predstavljati lažnu sliku poslovanja zavisnih preduzeća, te se njihov rezultat može poistovjetiti sa poslovnim rezultatom matičnog preduzeća. Za takve informacije neophodno je informisanje putem pojedinačnih izvještaja članica grupe. Neraspoređena dobit takođe može dovesti u zabludu korisnike, ukoliko manjinski interes nije predstavljen kao posebna kategorija ili u napomenama uz izvještaje. Pravo na neraspoređenu dobit, pored većinskih akcionara, imaju i manjinski

akcionari, srazmjerno manjinskim interesima koje ostvaruju u zavisnim preduzećima. Osjetljivost informisanja odnosi se i na neadekvatno postavljene računovodstvene politike, koje rezultiraju, na primjer, nerealnom evidencijom. Primjer takvog slučaja jeste kada preduzeće posjeduje određeno sredstvo sa isteklim vijekom trajanja, čija je knjigovodstvena vrijednost jednaka nuli, a koristi se u obavljanju poslovnih aktivnosti. Osim loše postavljenih računovodstvenih politika vrednovanja sredstava, nije izvršena procjena vrijednosti, pa će u Izvještaju o ukupnom rezultatu biti predstavljene prihodi i rashodi, dok u Izvještaju o finansijskoj poziciji neće postojati pozicija posmatranog sredstva. Loša informisanost odnosi se i na poziciju dugoročnih kredita, usljed različitog načina vrednovanja glavnice i kamate. Jedno preduzeće u grupi evidentira glavnice i kamatu zbirno, dok drugo preduzeće evidentira samo glavnice, a troškove kamata evidentira tokom obračunskog perioda. Ukoliko oba preduzeća uzmu isti kredit pod istim okolnostima, npr. 20 miliona sa kamatom od 5% godišnje na 20 godina, preduzeće će u prvom slučaju evidentirati zbirno, odnosno 40 miliona, dok drugo preduzeće predstavlja samo 20 miliona glavnice. U konsolidovanom izvještaju na poziciji dugoročnih obaveza će biti 60 miliona, što ne predstavlja realnu sliku poslovanja. Zaključuje se da kamatu na dugoročne kredite ne treba bilansirati do kraja obračunskog perioda, jer ona nije osnovna, već je izvedena obaveza, pa je drugi način vrednovanja prihvatljiviji.

Loša informisanost odnosi se i na poziciju dugoročnih kredita, usljed različitog načina vrednovanja glavnice i kamate.

Zaključak koji se izvodi jeste: „Odsustvo zakonske obaveze matičnog preduzeća da garantuje za dugove svojih članica grupe može umanjiti korisni potencijal konsolidovanih izvještaja kao osnove za sprovođenje racio analiza i izvođenje validnih zaključaka o matičnom preduzeću.“ (4).

Revizija konsolidovanih izvještaja

Revizija predstavlja postupak ispitivanja i ocjenjivanja finansijskih izvještaja, mišljenjem revizora o realnosti i objektivnosti stanja imovine, kapitala, obaveza i rezultata poslovanja. Osim faze izvještavanja (Izvještaj o reviziji), revizor sprovodi i fazu istraživanja, prikupljanje i analizu dokaza. „Revizija konsolidovanih finansijskih izvještaja odnosi se na provjeru ispravnosti isključenja svih međusobnih potraživanja, obaveza, kapitala, investicija, prihoda, troškova prodaje i dobitaka ili gubitaka između entiteta u okviru konsolidovane cjeline.“(5) Slabost revizije odnosi se na nedostatak napomena uz finansijske izvještaje. Konsolidovani iznosi tada predstavljaju

samo kvantitativne podatke, čime se komplikuje kontrola i zahtijeva dug period. Neadekvatno korišćenje deviznih kurseva prilikom preračuna izvještaja iz drugih valuta na kraju obračunskog perioda navodi na pogrešne podatke u odnosu na datum transakcije. Neusklađivanja računovodstvenih politika članica grupe sa politikama matičnog preduzeća usporavaju obavljanje kontrole. Primjera radi, jedna članica grupe koristi linearni obračun amortizacije za određenu poziciju sredstva, dok matično preduzeće koristi degresivni metod obračuna amortizacije. Karakteristike revizije jesu nepristranost i objektivnost, što je nacionalna regulativa prepoznala kroz činjenicu da isti revizor ne može duže vreme da obavlja zadatak jer se time potencijalno može uticati na subjektivnost pri formiranju mišljenja. Međutim, nedostatak se odnosi na činjenicu da regulativom nije jasno definisana kategorija revizora, jer posao može obavljati ista revizorska kuća, a drugi revizor kao operativac, pri čemu se značajno ne mijenja suština uređenja.

Intervjuisanjem revizora u Crnoj Gori, ističe se značaj revizije pojedinačnih izvještaja, kako bi se umanjili negativni aspekti na poslovanje grupe. Time se pri reviziji konsolidovanih izvještaja prepoznaju problemi kao i pri sastavljanju pomenutih izvještaja, tj. revizor sprovodi iste postupke konsolidovanja kao i računovođa. Iako se u prošlosti isticao podatak da za finansijsko izvještavanje nisu zaduženi revizori već računovođe, odnosno rukovodstvo preduzeća, poslovna praksa i dalje prepoznaje stav korisnika o nedovoljnoj informisanosti oblasti računovodstva i revizije. Revizori naglašavaju činjenicu da se prepoznavanjem problema na pojedinačnom nivou smanjuju negativni efekti poslovanja u grupi, čime se na sadržajni način donose zaključci o eventualnim neusaglašenostima sa međunarodnim regulatornim okvirom na konsolidovanoj osnovi. Prema mišljenju ispitanih revizora, potrebno je proširenje oblasti kontrole koje bi se odnosilo na obaveznu reviziju svih preduzeća u grupi, bez obzira na njihovu veličinu. Potpunost revizije konsolidovanih izvještaja odnosi se na obavljenju reviziju pojedinačnih izvještaja. Slaba zastupljenost forenzike (forenzičkog računovodstva i revizije) ukazuje na slabost primjene u otkrivanju prevarnih i drugih nedozvoljenih radnji, a čija bi saradnja sa računovođama i revizorima poboljšala cjelokupan sistem finansijskog izvještavanja.

ZAKLJUČAK

Prepoznati problemi finansijskog izvještavanja za grupe povezanih preduzeća koja posluju na prostoru Crne Gore, Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine obuhvataju interne činioce, kao što su nedovoljna edukacija stručnog osoblja i nekvalitetna informaciona osnova, i eksterne činioce, kao što su neharmonizovana regulativa finansijskog izvještavanja, regulativa poreske konsolidacije, transfernih cena i revizije finansijskih izvještaja. Ovo su ujedno i oblasti u kojima postoje mogućnosti za unapređenje procesa konsolidacije finansijskih izvještaja.

LITERATURA

1. Časopis „UTMS Journal of economics“. (2015). *International standards for financial reporting: harmonization in Macedonia*, volume 6. Univerzitet za turizam i menadžment. Skoplje, str. 233.
2. Dr Andreas Dombret. Topic: *Finding the right measure of consolidation in the banking sector*, <https://www.bundesbank.de/en/press/speeches/finding-the-right-measure-of-consolidation-in-the-banking-sector-729610>
3. Publication „Economic Research – Ekonomska istraživanja“. (2010). *Consolidated financial statements – means and purpose of preparation: reasons of not announcing of consolidated financial statements in Bosnia and Herzegovina*, volume 23. Taylor and Francis Gorup & Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“, str.166.
4. Vasilić, Marina. (2021). *Finansijsko izveštavanje o performansama grupe i ekonomska realnost: konsolidovani finansijski izveštaji vs pojedinačni finansijski izveštaji matičnog preduzeća* (doktorska disertacija). Ekonomski fakultet. Beograd, str. 66.
5. Vuković, Bojana. (2014). *Performanse grupe preduzeća na osnovu konsolidovanih finansijskih izveštaja* (doktorska disertacija). Ekonomski fakultet. Subotica, str. 107.

CHALLENGES IN CONSOLIDATING FINANCIAL STATEMENTS FOR COMPANIES OPERATING IN MONTENEGRO, SERBIA, CROATIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

SUMMARY

This paper is the result of research into the practical problems of financial reporting for group of companies operating in the area of Montenegro, Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina. Based on the obtained research results, the possibilities for improving this specific type of reporting were considered.

Keywords: consolidated financial reporting; education of accountants; harmonization of financial reporting; tax consolidation; transfer prices; information support for financial reporting.